

Макаренко О. І.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики
Запорізького національного університету*

Землянський О. О.

*магістр
Запорізького національного університету*

Makarenko Olena

*PhD in Economics, Associate Professor
Department of Economic Cybernetics
Zaporizhzhya National University*

Zemlianskyi Oleksandr

*Master of the Department of Economic Cybernetics
Zaporizhzhya National University*

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ СТРУКТУРНИХ ЗМІН ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

Анотація. Сфера послуг є домінуючою в економіці розвинених країн. Важливою ознакою суспільства з високим рівнем добробуту є висока частка людей, зайнятих у сфері послуг. Аналіз поточного стану та динаміки розвитку економічної структури країни та регіону дає змогу виявляти проблемні сектори та чинники, що негативно впливають на розвиток економіки, а також виявляти найбільш перспективні галузі з метою стимулювання інвестицій у них. Метою статті є порівняльний аналіз динаміки розвитку економіки України та Запорізького регіону на основі методів структурного аналізу. У роботі досліджено динаміку розвитку економіки України та Запорізького регіону за показниками валового внутрішнього продукту України та валової доданої вартості. Наведено структуру означених показників за секторами економіки: первинним (промисловість), вторинним (сільське господарство), третинним (сфера послуг) і четвертинним (послуги з високою індивідуалізацією). Встановлено, що в Україні та Запорізькому регіоні відбувається перехід до постіндустріальної моделі економіки з розвиненим третинним та четвертинним секторами. Ознаками цього є структурні зміни у ВВП України та у ВДВ Запорізького регіону: зростання частки сфери послуг та сільського господарства в економіці з одночасним падінням частки промислового виробництва. Досліджено структуру зайнятого населення України та Запорізького регіону за чотирма секторами економіки. Визначено, що структура зайнятого населення Запорізького регіону істотно відрізняється від структури зайнятого населення України (за часткою зайнятих у сфері послуг та промисловості). Аналіз динаміки частки зайнятих у промисловості та сільському господарстві дав змогу дійти висновку, що у Запорізькому регіоні збільшення частки зайнятого населення у сільському господарстві корелює зі зменшенням частки зайнятого населення у промисловості. Аналіз динаміки та структури зайнятого населення за секторами економіки у Запорізькому регіоні дав змогу зробити висновок, що частка зайнятого населення у промисловості значно більше, ніж у середньому по Україні, а частка зайнятого населення у сфері послуг є значно меншою, ніж в середньому по країні, отже, можна припустити, що в регіоні існують значні можливості для перспективного економічного зростання за умови розвитку сфери послуг.

Ключові слова: сфера економічної діяльності, сектор економіки, динаміка, структура, валовий внутрішній продукт, валова додана вартість, ринок праці, зайнятість населення.

Вступ та постановка проблеми. Сфера послуг є потужним сектором національної економіки. Важливою характерною ознакою суспільств із високим рівнем добробуту є висока частка людей, зайнятих у сфері послуг. Сфера послуг є домінуючою в економіці розвинених постіндустріальних країн. Так, у 2012 р. частка сфери послуг у валовому внутрішньому продукті (ВВП) Німеччини становила 72,98%, а в 2018 р. – 73,45% [1]. У структурі світового ВВП частка сфери послуг у 2009 р. становила 63,4%, а в 2017 р. – 63,6% [2]. За дослідженнями О. Мемедовік [3], сектор послуг вже почав домінувати у 1970 р. та становив 52% світового виробництва, а в 2005 р. – 68%. Сфера послуг складається з тих галузей та видів економічної діяльності, які забезпечують перехід національної економіки до постіндустріального та інформаційного типу [4].

Збільшення частки сфери послуг та скорочення промислового виробництва в економіці не завжди означають скорочення абсолютного обсягу випуску промислової продукції, а абсолютний обсяг випуску продукції сільського господарства з розвитком економіки зазвичай зростає, незважаючи на значне падіння цієї частки економіки у ВВП країни. Аналіз поточного стану та динаміки

розвитку економічної структури дає змогу виявляти проблемні сектори і вади, що негативно впливають на розвиток економіки, а також виявляти найбільш перспективні галузі з метою стимулювання інвестицій у них. Отже, дослідження структурних змін в економіці є важливим науково-практичним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню структурних зрушень в економіці присвячено праці багатьох науковців. Зі зміною економічного устрою змінювалися і пріоритетні напрями дослідження структурних змін. Так, А. Сміт уважав, що рівень економічного розвитку визначає структуру економіки. Д. Рікардо уважав, що для економічного зростання необхідною умовою є зміна структури виробничої системи.

Значний теоретичний і практичний внесок у дослідження структурних зрушень в економічних системах різного рівня належить таким ученим як В. Геєць [5], В. Галіцин, Л. Сергєєва [6], В. Чухно [7] та ін.

У розвинених країнах під час дослідження структурних закономірностей економічного розвитку широкого поширення набула теорія трьох секторів. В основі цієї теорії лежить розподіл усіх галузей народного господарства

на три великі групи, які отримали назви первинного, вторинного, третинного секторів [8]. Розподіл трудових ресурсів за секторами економіки відображає модель Кларка-Фішера. Згідно з моделлю Кларка-Фішера, економічні системи країн у своєму розвитку проходять три етапи: доіндустріальний (аграрний), індустріальний та постіндустріальний. Залежно від етапу розвитку змінюється структура економіки – частки первинного (промисловість), вторинного (сільське господарство), третинного (сфера послуг) і четвертинного (послуги з високою індивідуалізацією) секторів. Під четвертинним сектором економіки розуміють послуги з високою доданою вартістю та ступенем індивідуалізації.

Кожен з етапів істотно відрізняється від попереднього частками первинного, вторинного і третинного секторів в економіці, структурою зайнятості та рівнем добробуту населення.

Незважаючи на значну кількість наукових надбань, питанню аналізу тенденцій розвитку економіки України та її регіонів з урахуванням структурних змін приділено недостатньо уваги.

Метою даної роботи є порівняльний аналіз динаміки розвитку економіки України та Запорізького регіону на основі методів структурного аналізу.

Результати дослідження.

Аналіз динаміки структури економіки України та Запорізького регіону здійснено на основі порівняння макроекономічних показників виробництва та зайнятості населення.

Динаміку структури ВВП України за період 2001–2017 р. представлено на рис. 1.

У період із 2001 по 2017 р. відбулося скорочення частки промислового виробництва у ВВП України з 30% у 2001 р. до 23% у 2017 р. і одночасне зростання частки сфери послуг з 37,6% у 2001 р. до 42,7% у 2017 р. Стверджувати про наявність стійкого тренду у розвитку динаміки часток сфери послуг і промисловості складно, оскільки частка промисловості з 2009 р. майже не зміни-

лася (24,76% у 2009 р. проти 23,37% у 2017 р.), а частка сфери послуг узагалі впала із 47,64% у 2009 р. до менше ніж 43% у 2017 р. Але можна відзначити, що найбільш значна зміна у перерозподілі часток сфери послуг та промисловості відбулася під час кризи 2008 р., коли промислове виробництво значно скоротилося і не відновило свою провідну роль в економіці країни.

З рис. 1 видно, що частка сільського господарства у загальному обсязі ВВП скорочувалася у періоди зростання реального ВВП (2001–2007 рр.) і зростала у кризові роки.

У даному дослідженні виділено четвертинний сектор економіки, в якому виокремлено послуги з високою доданою вартістю та ступенем індивідуалізації, а саме послуги у сфері освіти та послуги, пов'язані з інформацією та телекомунікаціями. Частка четвертинного сектору в економіці України за період, що аналізується, майже не змінилася і становила 7,3% у 2001 р. проти 8,16% у 2017 р.

Одними з показників економічного розвитку регіону є валовий регіональний продукт (ВРП) та валова додана вартість (ВДВ). Динаміку означених показників Запорізького регіону представлено на рис. 2.

Динаміка зміни показників майже однакова. Коефіцієнт кореляції між величиною ВРП і ВДВ Запорізького регіону дорівнює 0,998. Отже, для аналізу структури економіки регіону використано показник ВДВ за видами економічної діяльності.

Динаміку структури ВДВ Запорізького регіону за період із 2001 по 2016 р. представлено на рис. 3.

Економічна криза 2007 р. негативно вплинула на промисловість Запорізького регіону та спричинила скорочення її частки з 53% у 2007 р. до 42% у 2009 р. У 2016 р. промисловість становила лише 42% у ВДВ.

Частка сільського господарства регіону у період економічного зростання 2001–2007 р. скоротилася з 14% до 6%, проте після 2007 р. почалося зростання, сягнувши 15% у 2015 р. та 14% у 2016 р.

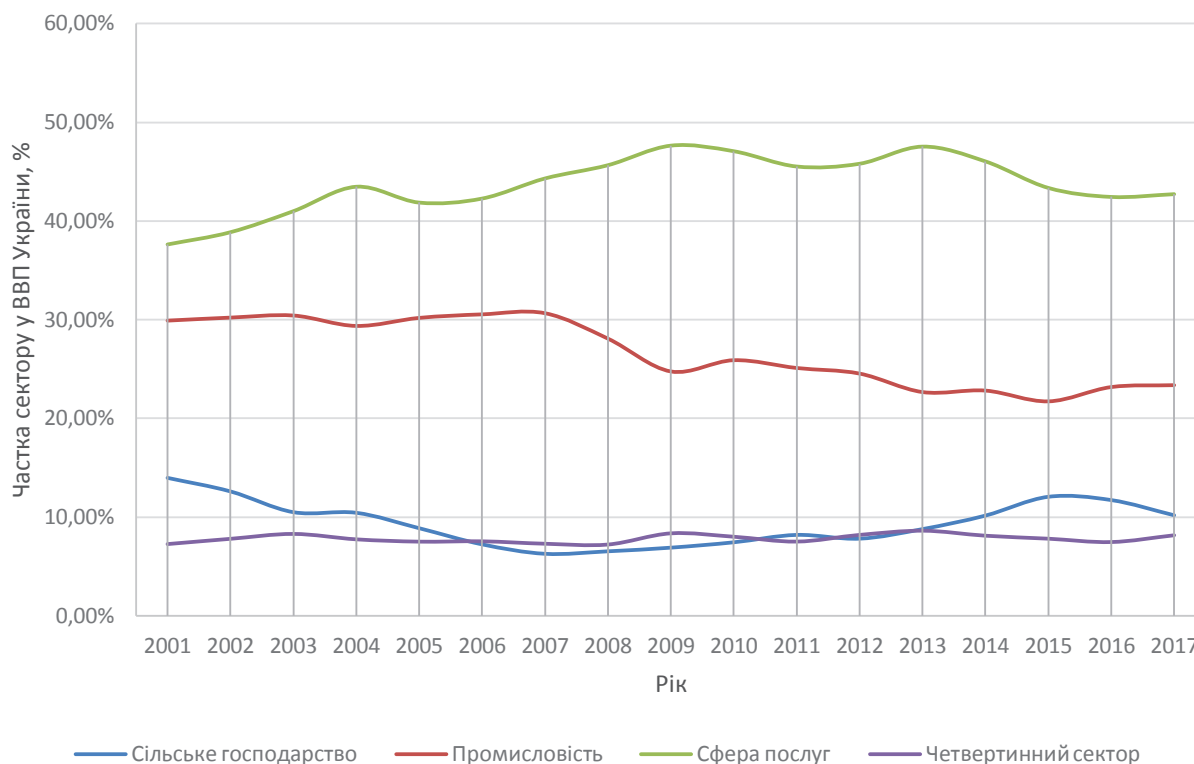


Рис. 1. Динаміка структури ВВП України, 2001–2017 р.

Джерело: побудовано авторами на основі [9]

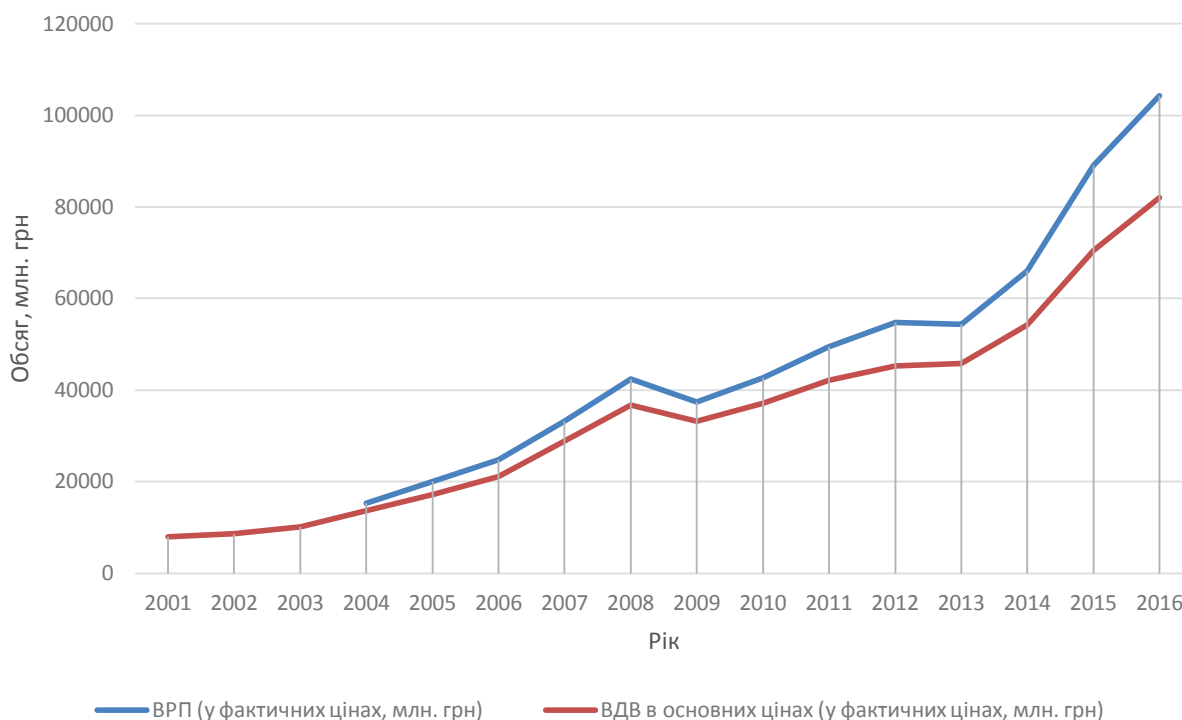


Рис. 2. Динаміка ВРП та ВДВ Запорізького регіону, 2004–2017 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [10]

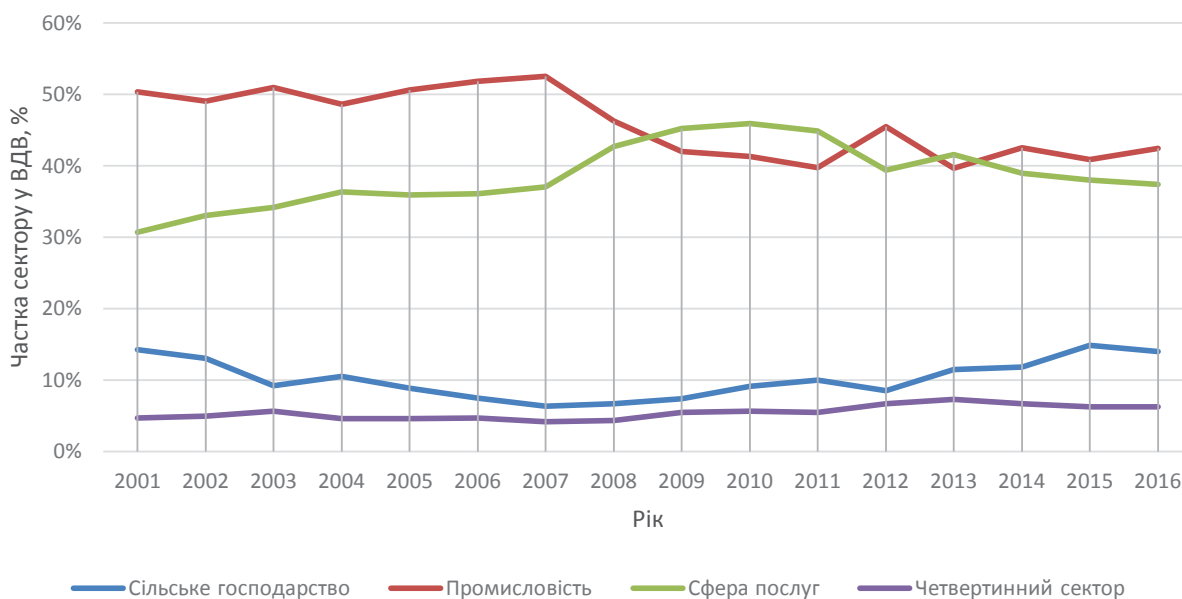


Рис. 3. Структура ВДВ Запорізького регіону за секторами економіки, 2001–2016 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [10]

Водночас частка сфери послуг Запорізького регіону збільшилася з 37% у 2007 р. до 45% у 2009 р. Проте починаючи з 2012 р. відбулося значне скорочення частки сфери послуг у регіоні із 45% у 2012 р. до 37% у 2016 р.

Важливим етапом дослідження структурних змін в економіці країни та її регіонів є дослідження структурних зрушень у сфері зайнятості [11].

На рис. 4 наведено динаміку структури зайнятого населення України та Запорізького регіону за секторами економіки: сільським господарством, промисловістю.

На рис. 5 представлено динаміку зайнятого населення у сфері послуг в Україні та Запорізькому регіоні.

Структура зайнятого населення Запорізького регіону за сферами економічної діяльності істотно відрізняється від структури зайнятого населення України (за часткою зайнятих у сфері послуг та промисловості). Станом на 2017 р. у сфері послуг у Запорізькому регіоні було зайнято на 6% менше, ніж у середньому по Україні, а у сфері промислового виробництва – значно більше, ніж у середньому по Україні, на 7%. У Запорізькому регіоні за період, що аналізується, частка зайнятого населення у промисловості скоротилася на 5% і становила в 2017 р. 22% порівняно з 2008 р. Істотних змін у промисловій сфері з 2014 р. не відбувалося. Аналіз динаміки частки зайнятих

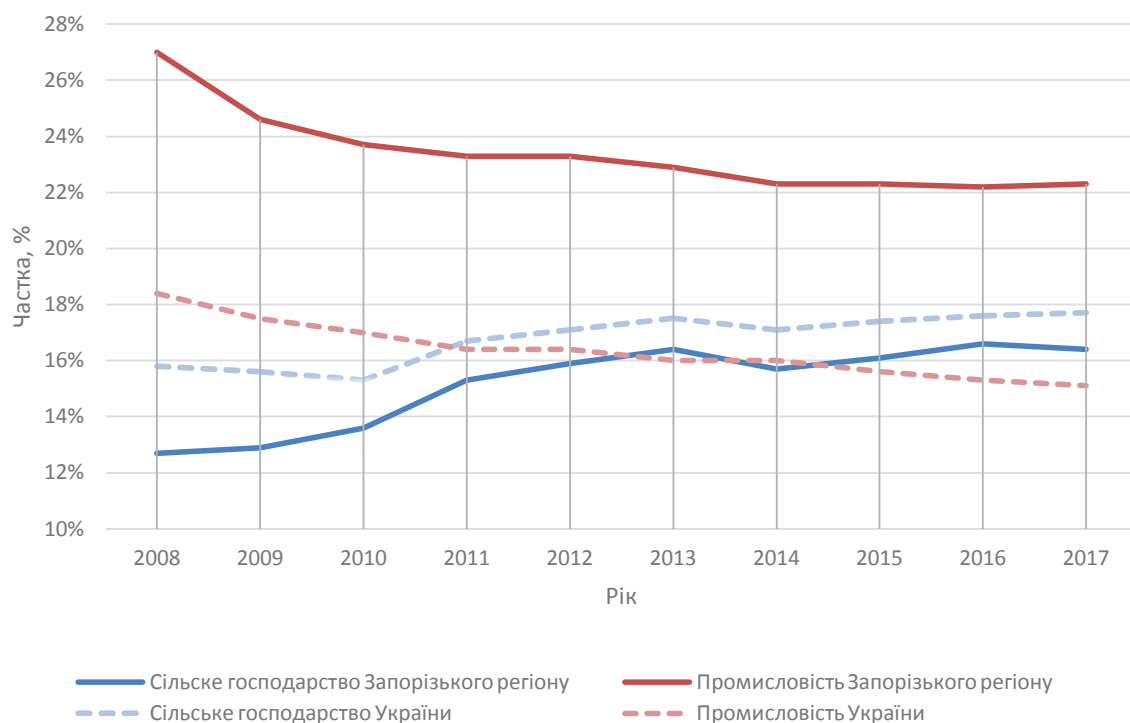


Рис. 4. Частка зайнятого населення у сільському господарстві та промисловості України та Запорізького регіону, 2008–2017 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [12]



Рис. 5. Частка зайнятих у сфері послуг в Україні та Запорізькому регіоні, 2008–2017 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [12]

у промисловості та сільському господарстві (рис. 4) дав змогу дійти висновку, що збільшення частки зайнятого населення у сільському господарстві корелює зі зменшенням частки зайнятого населення у промисловості.

Як видно з рис. 5, найбільша частка зайнятих у сфері послуг у Запорізькому регіоні була зафіксована у 2010 р. – близько 63%. У період із 2011 по 2017 р. частка зайнятих у сфері послуг Запорізького регіону скоротилася і становила близько 62%. Отже, станом на 2017 р., за даними офіційної статистики, найбільша частка населення Запорізького регіону – 62% зайнята у сфері послуг, на другому місці за кількістю зайнятих – промисловість із часткою 22%, на третьому місці – сільське господарство із часткою 16%.

Істотні зміни щодо структури зайнятості населення у сфері послуг як в Україні, так і в Запорізькому регіоні відсутні.

Висновки. У роботі проаналізовано динаміку структури ВВП України та ВДВ Запорізького регіону. Структуру ВВП та ВДВ досліджено за чотирма секторами: сільським господарством, промисловістю, сферою послуг та четвертинним сектором. Було виявлено, що у цілому по Україні та в Запорізькому регіоні відбувається перехід до постіндустріальної моделі економіки з розвиненим третинним та четвертинним секторами. Ознаками цього є структурні зміни у ВВП України: зростання частки сфери послуг та сільського господарства в економіці з одночасним падінням частки промислового виробництва. Можна припустити що

в Україні та Запорізькому регіоні зокрема відсутній інтенсивний розвиток економіки. Обсяг сфери послуг при цьому залишається майже незмінним. Окрім того, четвертинний сектор економіки, до якого увійшли послуги, які пов'язані з наданням освіти, інформацією та телекомунікаціями, станом на 2017 р. становив 7% у структурі ВВП України та за період, що аналізувався, майже не змінився.

Аналіз динаміки та структури зайнятого населення за секторами економіки у Запорізькому регіоні дав

змогу зробити висновок, що частка зайнятого населення у промисловості значно більше, ніж у середньому по Україні, а частка зайнятого населення у сфері послуг є значно меншою, ніж у середньому по Україні, отже, можна припустити, що в регіоні існують значні можливості для перспективного економічного зростання за умови розвитку сфери послуг. Перспективою подальших досліджень є моделювання структурних зрушень на рівні країни та регіону.

Список використаних джерел:

1. National accounts, domestic product. URL : <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/NationalAccounts/NationalAccounts.html> (дата звернення: 10.02.2019).
2. Economy: World. URL : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> (дата звернення: 08.01.2019).
3. Memedovic O., Iapadre L. Structural Change in the World Economy: Main Features and Trends. 2010. URL : <https://www.researchgate.net/publication/263543170> (дата звернення: 05.02.2019).
4. Шевченко Ю.В. Методологічні засади регулювання розвитку сфери послуг України в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2014. № 8. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3600> (дата звернення: 12.11.2019).
5. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : у 3-х т. / за ред. В.М. Геєця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. Київ : Фенікс, 2007.
6. Сергеева Л.Н. Структурные сдвиги в постиндустриальной экономике. *Модели управления в рыночной экономике* : сб. науч. тр. Донецк : ДонНУ, 2011. С. 271–280.
7. Чухно А.А. Постиндустриальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. Київ : Логос, 2003. 631 с.
8. Попов О.І. Теорія трьох секторів. *Економічна теорія*. 2006. URL : <http://elbib.in.ua/teoriya-treh-sektorov20495.html> (дата звернення: 09.11.2019).
9. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності. *Державна служба статистики України*. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2019).
10. Валовий регіональний продукт. *Державна служба статистики України*. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2019).
11. Сергеева Л.Н., Ус Г.О., Макаренко О.І. Аналіз структурних зрушень в сфері зайнятості України. *Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика* : матеріали V ювілейної міжнар. наук.-практ. конф., м. Мукачєво, 5–7 жовтня 2018 р. Хмельницький, 2018. С. 160–163.
12. Зайняте населення за видами економічної діяльності. *Державна служба статистики України*. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 20.11.2019).

References:

1. National accounts, domestic product. Available at : <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/NationalAccounts/NationalAccounts.html> (accessed 10 February 2019).
2. The world GDP. Available at : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> (accessed 8 January 2019).
3. Memedovic, O. and Iapadre, L. (2010) Structural Change in the World Economy: Main Features and Trends. Available at : <https://www.researchgate.net/publication/263543170> (accessed 05 February 2019).
4. Shevchenko, Ju.V. (2014) Metodolohichni zasady rehulyuvannya rozvytku sfery posluh Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi [Methodological bases of the regulation of the services sphere development in Ukraine in the context of globalization]. *Efektivna ekonomika*, № 8. Available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3600> (accessed 12 November 2019).
5. Heyets, V.M. (ed.) (2007) *Strategichni vyklyky XXI stolittya suspilstvu ta ekonomici Ukrainy* [Strategic Challenges of the 21st Century for Ukrainian Society and Economy] : 3 vol. / ed. by Heyets, V.M., Semynozhenko, V.P., Kvasnyuk, B.Ye. Kyiv : Phoenix.
6. Serghееva, L.N. (2011) Strukturnye sdvigi v postindustrial'noy ekonomike. [Structural shifts in the post-industrial economy]. *Modeli upravleniya v rynochnoy ekonomike*: sb. nauch. tr. Doneck : DonNU, pp. 271–280.
7. Chukhno, A.A. (2003) *Postindustrial'na ekonomika: teoriya, praktyka ta yikh znachennya dlya Ukrayiny* [Postindustrial economy: theory, practice that is significant for Ukraine]. Kyiv : Loghos.
8. Popov, O.I. (2006) Teoriya tr'okh sektoriv [Theory of Three Sectors]. *Ekonomichna teoriya*. Available at : <http://elbib.in.ua/teoriya-treh-sektorov20495.html> (accessed 09 November 2019).
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. *Vyrobnytstvo ta rozpodil valovoho vnutrishn'oho produktu za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti* [Production and distribution of gross domestic product by types of economic activity]. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 12 October 2019).
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. *Valovyy rehional'nyy produkt* [Gross regional product]. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 12 October 2019).
11. Serghееva, L.N., Us, Gh.O., Makarenko, O.I. (2018) Analiz strukturnykh zrushen' v sferi zaynyatosti Ukrayiny [Analysis of structural infringements in the sphere of employment in Ukraine]. *Mekhanizmy, stratehiyi, modeli ta tekhnolohiyi upravlinnya ekonomichnyimi systemami za umov intehratsiynykh protsesiv: teoriya, metodolohiya, praktyka: materialy V yuvileynoyi mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Mukachevo, Oct 5–7, 2018)*. Khmel'nyts'kyy, pp. 160–163.
12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. *Zaynyate naseleennya za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti* [Populate for species of economy]. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 20 November 2019).

АНАЛИЗ ДИНАМИКИ СТРУКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ И ЗАПОРОЖСКОГО РЕГИОНА

Аннотация. Сфера услуг является доминирующей в экономике развитых стран. Важным признаком общества с высоким уровнем благосостояния является высокая доля людей, занятых в сфере услуг. Анализ текущего состояния и динамики развития экономической структуры страны и региона позволяет выявлять проблемные сектора и факторы, негативно влияющие на развитие экономики, а также выявлять наиболее перспективные отрасли с целью стимулирования инвестиций в них. Целью статьи является сравнительный анализ динамики развития экономики Украины и Запорожского региона на основе методов структурного анализа. В работе исследована динамика развития экономики Украины и Запорожского региона по показателям валового внутреннего продукта Украины и валовой добавленной стоимости. Приведена структура указанных показателей по секторам экономики: первичным (промышленность), вторичным (сельское хозяйство), третичным (сфера услуг) и четвертичным (услуги с высокой индивидуализацией). Установлено, что в Украине и в Запорожском регионе происходит переход к постиндустриальной модели экономики с развитым третичным и четвертичным секторами. Признаками этого являются структурные изменения в ВВП Украины и в ВДВ Запорожского региона: рост доли сферы услуг и сельского хозяйства в экономике с одновременным падением доли промышленного производства. Исследована структура занятого населения Украины и Запорожского региона по четырем секторам экономики. Определено, что структура занятого населения Запорожского региона существенно отличается от структуры занятого населения Украины (по доле занятых в сфере услуг и промышленности). Анализ динамики доли занятых в промышленности и сельском хозяйстве позволил сделать выводы, что в Запорожском регионе увеличение доли занятого населения в сельском хозяйстве коррелирует с уменьшением доли занятого населения в промышленности. Анализ динамики и структуры занятого населения по секторам экономики в Запорожском регионе позволил сделать вывод, что доля занятого населения в промышленности значительно больше, чем в среднем по Украине, а доля занятого населения в сфере услуг – значительно меньше, чем в среднем по Украине, следовательно, можно предположить, что в регионе существуют значительные возможности для перспективного экономического роста при условии развития сферы услуг.

Ключевые слова: сфера экономической деятельности, сектор экономики, динамика, структура, валовой внутренний продукт, валовая добавленная стоимость, рынок труда, занятость населения.

ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF STRUCTURAL CHANGE IN THE UKRAINE'S ECONOMY AND THE ZAPORIZHZHYA REGION

Summary. The service sector is dominant in the economies of developed countries. An important feature of a society with high levels of well-being is the high proportion of people employed in the service sector. Analysis of the current state and dynamics of the economic structure of the country and the region allows to identify problem sectors and factors that negatively affect the development of the economy, as well as to identify the most promising industries to stimulate investment in them. The purpose of the article is to compare the dynamics of economic development of Ukraine and Zaporizhzhya region on the basis of structural analysis methods. The dynamics of economic development of Ukraine and Zaporizhzhya region is studied in terms of gross domestic product of Ukraine and gross value added. The structure of defined indicators by economic sectors is presented: primary (industry), secondary (agriculture), tertiary (services) and quaternary (services with high individualization). It is established that in Ukraine and in the Zaporozhye region there is a transition to a post-industrial model of economy with developed tertiary and quaternary sectors. Signs of this are structural changes in the GDP of Ukraine and the GVA of the Zaporizhzhya region: an increase in the share of services and agriculture in the economy with a simultaneous fall in the share of industrial production. The structure of the employed population of Ukraine and Zaporizhzhya region in four sectors of economy is investigated. It is determined that the structure of the employed population of Zaporizhzhya region differs significantly from the structure of the employed population of Ukraine (partly occupied in services and industry). An analysis of the dynamics of the share of employed in industry and agriculture has led to the conclusion that in Zaporizhzhya region the increase of the share of employed population in agriculture correlates with the decrease of the share of employed population in industry. An analysis of the dynamics and structure of the employed population by economic sectors in the Zaporozhye region concluded that the share of employed population in industry is much more than the average in Ukraine, and the share of employed population in the service sector is much smaller than the average in Ukraine, so it can be assumed that in the region there are significant opportunities for long-term economic growth if services are developed.

Key words: sphere of economic activity, economic sector, dynamics, structure, gross domestic product, gross value added, labor market, employment of population.